

OBEC PRED PRVOU PÍ SOMNOU ZMIENKOU

Pramenná základňa

Obec Ostrovany sa nachádza v Šarišskom podolí, na pravej terase rieky Torysa. Severná a severovýchodná časť katastra je rovinatá a južná až juhozápadná kopcovitá a zalesnená.¹

Najstaršie osídlenie v chotári Ostrovian môžeme položiť do staršej doby kamennej. Od tohto času až po včasný stredovek sa v údolí strednej Torysy v tejto časti Slovenska vystriedalo viacero pravekých kultúr. Tie sa navzájom odlišovali typmi osád, materiálnou kultúrou, spôsobom života či pohrebným rítom. Priamo v katastri Ostrovian nachádzame náleziská pravekých kultúr od paleolitu po včasný stredovek. Zvlášť vhodné podmienky pre osídľovanie krajiny poskytovala pravá terasa Torysy. Osídlenie evidujeme aj zo susedných obcí.

Najstaršie dejiny obce a jej okolia

Paleolit (približne 2,5 mil. – 10 000 rokov pred našim letopočtom)

Najstaršie obdobie ľudských dejín z archeologického pohľadu nazývame staršou dobou kamennou – paleolitom. Z geologického hľadiska je to staršia fáza štvrtohôr (približne 2,5 mil. – 10 000 rokov pred našim letopočtom). Staršia doba kamenná predstavuje prvú a zároveň aj najdlhšiu vývojovú etapu ľudstva. Z tohto prehistorického obdobia disponujeme minimálnym množstvom informačných prameňov, ktoré reprezentujú najmä nálezy štiepanej kamennej industrie. Významnou črtou vtedajšej klímy bolo striedanie dôb ľadových s dobami medziľadovými. V čase ľadových dôb bolo sucho a chladno a v dobách medziľadových bola klíma vlhkejšia a teplejšia. Prví zberači a lovci obývanú krajinu nepretvárali, brali si z nej len to, čo im vedela poskytnúť (divo rastúce plody, koreňky, bylinky, mäkkýše, ryby a divú zver). Hospodárska základňa vtedajšieho spoločenstva ľudí mala lovecko-zberateľský charakter. Na východnom Slovensku máme doložené pamiatky zo stredného a hlavne z mladého paleolitu, kde nositeľom kultúr bol už človek dnešného typu – Homo sapiens sapiens.

---

¹ KROPILÁK, Miroslav (ed.). Ostrovany. In *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, 2. časť*. Bratislava : 1978, s. 268.

Mladšiu fázu stredného paleolitu reprezentujú kamenné nálezy moustérienskej kultúry. Technológia výroby jej kamenných nástrojov bola založená hlavne na produkcii úštepov. Najbližšie nálezisko z tohto obdobia evidujeme severne od Šarišských Michalian, kde sa prieskumom získala malá kolekcia štiepanej kamennej industrie.² Tie sa ďalej upravovali na nástroje pomocou jemného obíjania hrán, ktoré nazývame retušovanie. Hlavnými typmi nástrojov v strednom paleolite boli driapadlá, nože a hroty. Človek v tej dobe už poznal tajomstvo ohňa a bežne ho využíval na prípravu potravy, zabezpečenie tepla a ochranu pred zverou. Združoval sa do menších skupín, staval si veľmi jednoduché prístrešky a kolektívne lovil zver, najmä mamuty. Tok Torysy ako migračný koridor využívali aj tieto veľké zvieratá. Kostrové pozostatky mamuta poznáme aj z Veľkého Šariša.³ Na svahoch Šarišskej vrchoviny sa v katastri Prešova a Veľkého Šariša nachádza viacero nálezísk stredopaleolitckej industrie.⁴

Prvou kultúrou mladého paleolitu je aurignacien. V mladom paleolite sa mení technológia štiepania kamennej suroviny. Začína prevažovať typ úzkeho, na bokoch plochého jadra. Z úzkej prednej hrany sa úderom na upravenú plochu odbíjali čepele. Z nich sa potom retušou upravovali nástroje ako napr. škrabadlá, rydlá, nože, hroty, vrtáky a kombinované artefakty (škrabadlo-rydlo). Údolie Torysy hralo v paleolite dôležitú úlohu hlavne v tom, že bola prirodzeným komunikačným spojením s územím dnešného Poľska a Maďarska. Práve kultúre aurignacien pripisujeme nálezy z lokality na juhovýchodnom úpätí šarišského hradného kopca v katastri neďalekého Veľkého Šariša.⁵ Pod západným úpäťm toho istého kopca, ale už v katastri Medzian, boli identifikované mladopaleolitcké náleziská s množstvom štiepanej kamennej industrie.⁶ V mladšej etape mladého paleolitu bol rozšírený gravettien a jeho neskorá fáza – epigravettien.

Pravdepodobne doteraz najstarší nález z Ostrovian predstavuje ojedinelé zahrotené rydlo širšie datované do paleolitu.⁷

² DERFIŇÁK, Patrik – VIZDAL, Marián – VOLANSKÁ, Adriana. Súčasný stav poznania paleolitckého osídlenia na terasách Šarišskej vrchoviny. In *Annales historici Presovienses* 10. Prešov : 2011, s. 21.

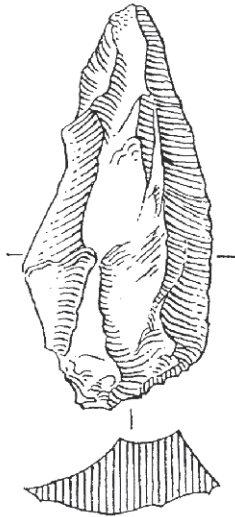
³ BÁNESZ, Ladislav. Údolie Torysy v staršej dobe kamennej. In *Nové obzory* 7. Košice : 1965, s. 154.

⁴ KAMINSKÁ, Ľubomíra (ed.). *Staré Slovensko 2. Paleolit a mezolit*. Nitra : 2014, s. 117.

⁵ BÁNESZ, ref. 3, s. 153-167.

⁶ KARABINOŠ, Anton – VOLANSKÁ, Adriana. Nález škrabadla z Medzian. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2010*. Nitra : 2015, s. 126.

⁷ BLAHUTA, Ferdinand. Archeologický profil Šariša. In *Nové obzory* 2. Košice : 1960, s. 95-119.

Kamenný nástroj z paleolitu (Podľa BLAHUTA 1960, s. 98)

V nastupujúcom geologickom období – holocéne pomaly dožívajú v Európe populácie paleolitických lovcov a zberačov. Začiatok tohto obdobia súvisel s ústupom posledného zaľadnenia kontinentu a postupne dochádza k ustáleniu podnebia, ktoré získavalo charakter podobný dnešnému. V nadchádzajúcom období strednej doby kamennej – v mezolite (10 000 – 8000 rokov pred našim letopočtom) sa človek aj naďalej venoval zberu rastlín a lovu divkej zveri. Keď došlo k vyhynutiu veľkých cicavcov (napr. mamuty, jaskynné medvede a iné druhy zvierat), človek sa začína viac orientovať na lov menších zvierat a vtákov. Podobne ako v neskorom paleolite môžeme aj v mezolite celej Európy sledovať podobné črty v procese výroby kamenných nástrojov. Ich rozmery sa zmenšujú a štiepané sú do geometrických tvarov, označované ako mikrolitické nástroje.⁸ Z tejto oblasti nám doposiaľ chýbajú dôkazy o pobyte mezolitických skupín.

Neolit (6. tisícročie – pol. 5. tisícročia pred našim letopočtom)

V nasledujúcom období mladšej doby kamennej – neolite (6. tisícročie – pol. 5. tisícročia pred našim letopočtom) dochádza k výrazným zmenám vo vývoji ľudskej spoločnosti. Človek postupne začal obmedzovať svoju závislosť na love divoko žijúcich zvierat a naučil sa chovať dobytok, ktorý sa v zajatí dokázal sám rozmnožovať. Osvojil si znalosti pestovania obilia a kultivácie pôdy. Vznikajú prvé sídliská, ktoré mali roľnícky charakter.

Domy boli vystavané zo stabilných drevených konštrukcií a steny v nich boli vypletané prútím a vymazané hlinou. Z územia Slovenska pochádzajú práve z neolitu najstaršie doklady o pochovávaní ľudí. Nebožtíci boli často uložení v bežných sídliskových jamách, kde ich telesné pozostatky nachádzame uložené v skrčenej polohe na boku. Samostatne vydelené pohrebiská neolitických kultúr na našom území ešte neexistovali. Vývoj a neustále zdokonaľovanie technológie výroby kamenných nástrojov pokračuje. Okrem toho sa po prvýkrát začala spracovávať hlina na výrobu keramických nádob a iných hlinených predmetov, ako boli ozdoby, amulety, hlinené závažia, praslensy, hlinené sošky žien, oltáriky a iné. Okolo roku 10 000 pred naším letopočtom dochádza k týmto prevratným zmenám v oblasti Predného východu, na území Mezopotámie (územie medzi riekami Eufrat a Tigris, dnes Irak a časť Sýrie) a východného Stredomoria. Neskôr v období rokov 6200 – 6000 pred naším letopočtom sa tento neolitický charakter života postupne presadzuje aj v juhovýchodnej Európe a odtiaľ sa postupne dostáva ďalej do ďalších častí Európy, do Karpatskej kotliny a na naše územie.⁹

Najstaršia neolitická kultúra rozšírená na východe Slovenska je kultúra s východnou lineárnou keramikou. Jej nositelia boli zruční hrnčiari, ktorí vedeli vyrábať rozmanité nádoby. Kuchynská keramika bola masívnejšia, mala hrubšie steny a tvorili ju hrnce súdkovitých tvarov, kónické poháre i baňaté misky. Vyrábali aj vázy, s nízkym alebo vysokým lievikovitým hrdlom, kónické misky na vysokých dutých nohách, hrubostenné misky, často s malými dierkami blízko ich okraja. V období neolitu patrili región stredného povodia Torysy medzi často vyhľadávané oblasti pre osídlenie. Z katastra Ostrovian doteraz evidujeme dve lokality z obdobia neolitu. Jedna sa nachádza juhovýchodne od obce, na polykultúrnej lokalite, kde sa našli nálezy kultúry s východnou lineárnou keramikou a bukovohorskej kultúry.¹⁰ Druhá bola identifikovaná na základe analýzy štiepanej kamennej industrie na severozápadnom okraji obce.¹¹ Avšak zo susedných obcí, najmä Šarišských Michalian, sú nálezy pomerne hojné. Poznáme odtiaľ aspoň šesť miest, kde

⁸ KAMINSKÁ, ref. 4, s. 318.

⁹ PAVÚK, Juraj. Mladšia a neskorá doba kamenná. In GAČKOVÁ, Lýdia (ed.). *Archeologické dedičstvo Zemplína. Pravek až včasný stredovek*. Michalovce: 2004, s. 41-54.

¹⁰ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária – TOMÁŠOVÁ, Božena. Piata etapa výskumu v Ostrovianoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1992*. Nitra: 1993, s. 79-80. TOKÁROVÁ, Lucia – VIZDAL, Marek. Sídliisko badenskej kultúry v Ostrovianoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2009*. Nitra: 2013, s. 256.

¹¹ ILLÁŠOVÁ, Ludmila. Petrografické analýzy kamenných artefaktov. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1988*. Nitra: 1990, s. 68.

sa takéto nálezy našli. Na jednej z nich, veľmi významnej lokalite, ktorej ťažiskové osídlenie patrí mladšej bukovohorskej kultúre, sa preskúmalo v 80. rokoch minulého storočia aj niekoľko zahĺbených sídliskových objektov kultúry s východnou lineárnou keramikou, presnejšie jej mladšej fázy nazývanej skupina Tiszadob.¹²

V druhej polovici 6. tisícročia pred naším letopočtom osídlenie skupín kultúry s východnou lineárnou keramikou na východnom Slovensku sa postupne transformuje do nadchádzajúcej bukovohorskej kultúry. Na najmladších hrnčiarskych výrobkoch vtedajších neolitických skupín sa postupne začali presadzovať nové výzdobné prvky, ktoré sú pre ňu typické. V prostredí Šarišského podolia sa bukovohorská kultúra objavuje na území skupiny Tiszadob. V krátkom čase obsadila takmer celé územie východného a južnú časť stredného Slovenska a okrem Slovenska aj územie dnešného severo-východného Maďarska. Bukovohorskú kultúru, nazvanú podľa nálezísk v Bukových horách v Maďarsku, hodnotíme ako jednu z najvyspelejších pravekých kultúr v celej Európe. Rozsahom väčšie výskumy sa realizovali len na dvoch z jej sídlisk – v Zemplínskych Kopčanoch a v Šarišských Michaľanoch.¹³ Sídlisko v Šarišských Michaľanoch leží v malej kotline a rozkladá sa na malom ostrohu nazývanom Fedelemka, ktorý vyčnieva zo zalesnenej pahorkatiny Giráš. Polohu obteká Veľký potok, ktorý je ľavostranným prítokom Torysy. Na ploche s rozlohou 3000 m² sa preskúmalo okrem spomínaných niekoľkých objektov skupiny Tiszadob aj 256 objektov bukovohorskej kultúry. Aktuálne ide o najvýznamnejšie a najlepšie preskúmané sídlisko tejto kultúry vôbec. Typická je pre ňu najmä tenkostenná, bohato zdobená keramika polguľovitých, guľovitých alebo dvojkónických tvarov. Ďalej to sú súdkovité nádoby, nadrozmerné nádoby na uskladnenie obilia, fľaškovité a amforovité nádobky s výlevkou. Ich výzdoba má bohatý repertoár a vyžadovala si veľkú, niekedy až umeleckú zručnosť. Vzory pozostávajú z viacpočetných línií a vytvárajú na keramike rôzne poloblúky, špirálovité tvary, v niektorých prípadoch tvoria isté symboly alebo ideogramy (v tomto období sa ešte nepoužívalo písmo v pravom slova zmysle), ktoré predstavujú samostatnú a širokú platformu v rámci celého európskeho praveku (napr. štylistické zobrazenie ľudských postáv so zdvihnutými rukami, tvar písmena C, M, T, H, X a pod.). Výzdobu tenkostenných nádob

¹² HREHA, Rastislav – ŠÍŠKA, Stanislav. *Bukovohorská kultúra na Slovensku vo svetle výskumov v Šarišských Michaľanoch a Zemplínskych Kopčanoch*. Nitra : 2015, s. 17.

¹³ HREHA – ŠÍŠKA, ref. 12, s. 14.

dotvára aj veľmi pôsobivý farebný náter, ktorý vyplňa ryhovanú výzdobu. Okrem keramiky sa objavujú aj rôzne drobné predmety vyrobené z kameňa (štiepaná a brúsená industria), hliny (miniaturne nádoby; lyžičky/nabe-račky; závažia, ktoré mohli byť súčasťou vertikálnych krosien, koráliky; zá-vesky; ženské sošky, idoly) a z kostí (pracovné nástroje, toaletné hrebene).¹⁴

Eneolit (pol. 5. tisícročia – zač. 3. tisícročia pred našim letopočtom)

V neskorej dobe kamennej – eneolite dochádza k zmenám v hospodárskych pomeroch na území celej strednej a východnej Európy. Mal to za následok najmä objav a rozvoj metalurgie neželezných kovov. Nová surovina – meď sa stáva veľmi obľúbenou a v niektorých prípadoch postupne nahrádza predchádzajúce, tradične využívané suroviny ako kameň, kosť či paroh. Predmety vyrobené z medi (hlavne medené sekeromlaty) a zlaté šperky sa stávajú symbolom vyššieho spoločenského postavenia a bohatstva. Eneolit na Slovensku je rozdelený na tri hlavné obdobia, ktoré sa od seba odlišujú i kultúrne, na starší, stredný a mladší. V staršej fáze eneolitu na východnom Slovensku existovali tri samostatné kultúry – tiszapolgárska, bodrog-keresztúrska a kultúra Hunyadi-halom – Lažňany. V tiszapolgárskej kultúre sa po prvýkrát stretávame so samostatnými pohrebiskami. Pochovávalo sa na nich takmer výlučne kastrovo. Mŕtvi boli uložení v skrčenej polohe, muži na pravom a ženy na ľavom boku. O viere v záhrobný život svedčí aj bohatstvo ich hrobovej výbavy, čo predstavovalo v niektorých hrobch až 25 nádob. K lukratívnejším milodarom patrili veľké medené sekeromlaty, medené náramky, výnimočne aj ploché zlaté závesky. Do hrobov mŕtvym vkladali aj celé hľuzy vzácnej kamennej suroviny z volynského pazúrika, importovaného z pomerne veľkej vzdialenosti. Na našom území sa nevy-skytuje, jeho najbližšie zdroje sa nachádzajú v povodí Dnestra na Ukrajine.¹⁵ Na konci vývoja tiszapolgárskej kultúry sa na pohrebiskách stretávame aj so žiarovým spôsobom pochovávaní – tzv. kremáciou. Sídlišká zo staršieho obdobia eneolitu nie sú dostatočne preskúmané. Stopy po prítomnosti nasledujúcej bodrogkeresztúrskej kultúry sú na východnom Slovensku veľmi vzácné zastúpené. Dôležitým medzníkom na prelome starého a stredného eneolitu bola kultúra Hunyadi-halom – Lažňany. Aj v jej prípade máme lepšie informácie o pohrebiskách ako sídliskách. Obyvatelia lokalít v Košickej kotline

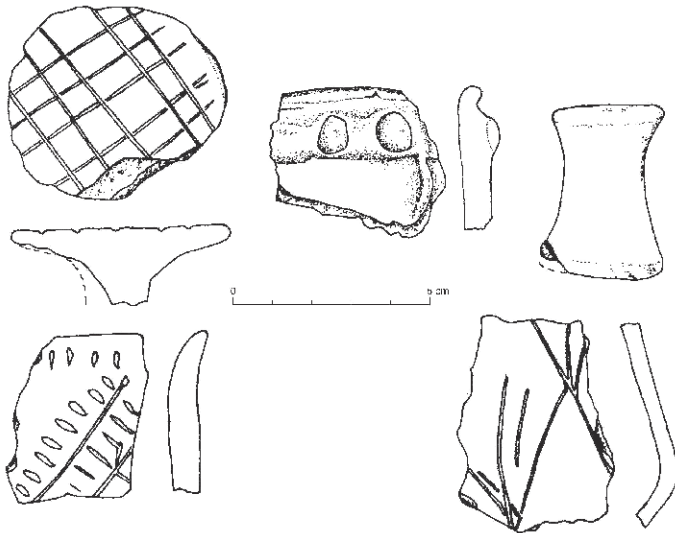
¹⁴ HREHA – ŠÍŠKA, ref. 12, s. 76–77, 117–124.

¹⁵ NOVÁK, Martin. Gravettienске osídlenie spodnej vrstvy Kašova I. *In Slov. Arch.* 50/1, 2002, s. 9.

boli pri uplatňovaní pohrebného rítu benevolentnejší a okrem spaľovania mŕtvych pochovávali aj kostrovo.

V strednom eneolite sa objavuje badenská kultúra, ktorá osídlila pomerne veľké územie Slovenska. S ňou sa spája začiatok využívania kolesového voza, výroba destilovaných nápojov a rozvoj pastierstva. Táto praveká kultúra sa objavuje na celom území Slovenska. Jej stopy nachádzame aj v ťažšie prístupných, vyššie položených severných regiónoch (napr. Spiš, kde najvyššie položené sídlisko vo Vysokých Tatrách – Tatranskej Polianke má nadmorskú výšku 1 020 m nad morom). Badenská kultúra drží prvenstvo aj vo výstavbe výšinných opevnených sídlisk. Z nížinných sídlisk sa systematický výskum uskutočnil len v Zemplínskych Kopčanoch. Preskúmali sa tu objekty, ktoré v odkrytej časti osady svojim usporiadaním poukazovali na jej plánovanú zástavbu, ktorá nemá obdobu v predošliých pravekých kultúrach.¹⁶ Stopy po osídlení ľuďom badenskej kultúry nachádzame aj v Ostrovanoch.¹⁷ Tu sa na už spomínanej polohe juhovýchodne od obce podarilo opakovaným povrchovým prieskumom získať keramický materiál a štiepaná kamenná industria patriaca tejto kultúre. Nájdená keramika bola zdobená rytou výzdobou a plastickými výčnelkami.¹⁸

Keramika badenskej kultúry (TOKÁROVÁ/VIZDAL 2013, s. 341)

¹⁶ HORVÁTHOVÁ, Eva. Osídlenie badenskej kultúry na slovenskom území severného Potisia. Nitra : 2010. 236 s.

¹⁷ KAMINSKÁ, Ľubomíra. Nové nálezy z východoslovenských lokalít. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982*. Nitra : 1983, s. 125.

¹⁸ TOKÁROVÁ – VIZDAL, ref. 10, s. 256.

Ku koncu eneolitu sa na území východného Slovenska objavujú dve odlišné praveké kultúry. Zo severného Potisia sa na Zemplín, do Košickej kotliny a čiastočne aj na Spiš rozšírila kultúra Nyírszég-Zatín. Jej populácia zakladala sídliská na terasách v blízkosti vodných tokov, ale aj na vyvýšených polohách. Kultúru Nyírszég-Zatín poznáme väčšinou len z materiálu nájdeného prostredníctvom povrchových zberov. V staršej fáze kultúry Nyírszég-Zatín prevládala úžitková keramika. Upravený povrch leštením mali amfory, misy a malé krčiažky. Niektoré tenkostenné črepy sú zdobené vruborezom a bielym náterom na rytej výzdobe – inkrustáciou. Objavuje sa aj slamovanie, plastické presekávané lišty, odtlačky textilu, odtlačky šnúry, voštinovanie a výzdoba pripomínajúca zoradené obilné zrná.¹⁹ Iný charakter mala kultúra východoslovenských mohýl. Svojich mŕtvych pochovávali pod mohylami a s jej mohylníkmi sa stretávame na Ondavskej a Laboreckej vrchovine, ale aj v Košickej kotline a na Východo-slovenskej nížine. Patrila pravdepodobne do veľkej rodiny východných skupín kultúry so šnúrovou keramikou, ktorá bola rozšírená od Holandska až po Volgu a Ural. Niektoré z nich boli preskúmané. Obsahovali pomerne strohé milodary, ako boli zlomky nádob, a štiepanú kamennú industriu.

Doba bronzová (záver 3. tisícročia – 700 rokov pred naším letopočtom)

V dobe bronzovej sa územie Slovenska v porovnaní s predchádzajúcim obdobím hustejšie osídľuje. Na východnom Slovensku sa ako s jednou z prvých starobronzových kultúr stretávame s koštianskou kultúrou. Bola rozšírená v Košickej kotline, Hornádskej a Podtatranskej kotline. Ojedinelé nálezy poznáme aj z Východoslovenskej nížiny. Koštianska kultúra vstúpila do povedomia najmä nálezmi z pohrebísk, sídliská zatiaľ absentujú. Pohrebiská nachádzame na terasách riek a potokov, ale aj na pieskových a sprašových dunách. Vyznačuje sa tvarovo bohatou škálou keramiky. Novým prvkom je bronzová industria. Ide o šperk vyrobený z medi s prímесou iných kovov. Z medi vyrobené dýky mali tvar vrbového listu alebo trojuholníkovitý tvar. Z iných nástrojov to boli sekery, dláta a šidlá.²⁰ Po koštianskej kultúre nasleduje zlatý vek východoslovenského praveku v podobe otomanskej kultúry. Jej nálezy poznáme od Bodvy až k hraniciam s Ukrajinou

¹⁹ BÁTORA, Jozef. Záver eneolitu a začiatok doby bronzovej na východnom Slovensku. In *Historica Carpathica* 14. Košice: 1983, s. 169-229.

²⁰ BÁTORA, ref. 19, s. 169-229.

a rozšírená bola v takmer celom východnom Maďarsku. Prenikla aj na juh stredného Slovenska a do juhovýchodného Poľska. Pravdepodobne jej pôvodnou sídelnou oblasťou bola severozápadná časť Rumunska. Jej nálezy pochádzajú z pohrebísk i zo sídlisk. Keramika je zdobená typickým ornamentom v tvare tzv. bežiaccej špirály. Jeho pôvod sa spája s mykénskou kultúrou v Stredomorí. Produkcia bronzových predmetov pozostávala z pracovných nástrojov, súčastí odevu, šperkov a zbraní. Veľmi zaujímavé sú kombinované náhrdelníky, pomerne často nachádzané v hroboch, ktorých súčasťou boli okrem špirálovitých a plechových trubičiek, korálikov z kosti, parohoviny a jantáru aj vzácne mušle stredomorského a pontického pôvodu (*Cardium*, *Columbella rustica*, *Dentalium*).²¹ Produkovali aj tvarovo rôznorodé bronzové ihlice a pestré typy záveskov (mesiačikovité, srdcovité, okuliarovité a iné). Na sklonku staršej doby bronzovej prišli do módy najstaršie varianty náplečných a náramenných kruhov, rovnako aj náramenných a nánôžných špirál. Medzi najluxusnejšie produkty patria výrobky zo zlata ako napr. náušnice sibinského typu. Veľmi rozšírená a rozmanitá bola produkcia predmetov z kosti, parohu, dreva a kameňa. Vysokú civilizačnú úroveň otomanskej kultúry podčiarkovala aj pokroková urbanizácia opevnených sídel. Po zániku otomanskej kultúry dochádza v celej strednej Európe k prelomovému obdobiu. Na severovýchode Karpatskej kotliny vznikol nový kultúrny komplex tzv. juhovýchodných popolnicových polí. Jeho súčasťou boli kultúry, ktoré osídlili aj niektoré časti východného Slovenska – pilinská, Suciú de Sus, kyjatická a gávská kultúra. Na Slovensku môžeme hovoriť o viacerých centrách pilinskej kultúry. Jedna oblasť pilinskej kultúry bola v Košickej kotline a v okolí Prešova. Ťažiskové informácie o nositeľoch pilinskej kultúry sú z preskúmaných žiarových pohrebísk. Sídliská sú známe veľmi málo. Veľkým prínosom k sociálno-ekonomickému stavu vtedajšej spoločnosti doby bronzovej bol výskum komplexne preskúmaného pohrebiska a systematicky skúmaného sídliska pilinskej kultúry v Radzovciach.²² Nie príliš výraznú stopu v rámci doby bronzovej nám zanechala kultúra Suciú de Sus. Informácie o nej čerpáme najmä z pamiatok zo žiarových pohrebísk na Východoslovenskej nížine. Na tomto mieste musíme spomenúť nález mimoriadneho významu kultúry Suciú de Sus. Vo Veľkých Raškovciach

21 FURMÁNEK, Václav – VELIAČIK, Ladislav – VLADÁR, Jozef. *Slovensko v dobe bronzovej*. Bratislava : 1991. s. 94.

22 FURMÁNEK – VELIAČIK – VLADÁR, ref. 21, s. 139-140.

sa na pohrebisku našla amfora, na ktorej je znázornená scéna interpretovaná ako smútočný sprievod. Záver doby bronzovej na východnom Slovensku vyplňa gávsku kultúra. Materiálnu náplň tejto kultúry poznáme hlavne zo žiarových hrobov. Dôležité nálezové súbory sa získali počas výskumu na výšinnom sídlisku Lysá Stráž v Terni a z hradísk – Nižný Tvarožec a Šarišské Sokolovce.

Z Ostrovian evidujeme nálezisko z doby bronzovej na už spomínanej polykultúrnej lokalite v polohe Nad Imunou. Počas piatich sezón systematického výskumu realizovaného od polovice 80. až do začiatku 90. rokov minulého storočia sa tu skúmalo sídlisko z mladšej/neskorej doby bronzovej a doby rímskej až sťahovania národov. V menšej miere sa získal aj archeologický materiál z neolitu, eneolitu, doby halštatskej, doby laténskej a včasného stredoveku. Rozsiahle sídlisko sa rozkladá na rozhraní katastrov troch obcí, okrem Ostrovian aj v Šarišských Michaľanoch a Medzanoch.²³ Preskúmalo sa tu vyše dvesto sídliskových objektov z doby bronzovej, ktoré patrili gávskej kultúre a pozostávali najmä z bohatej kolekcie rozmanito zdobenej keramiky rôznych foriem, bronzových nástrojov a šperkov a kostených predmetov. V jednej zo zásobných jám, pôvodne slúžiacej na uskladnenie obilia, sa na dne nachádzal kostrový hrob.²⁴ Dve lokality z tohto obdobia, patriace rovnako gávskej kultúre, sú známe z lokality severo-západne od obce a z východného okraja intravilánu Medzian.²⁵ Neďaleko od severozápadného okraja Ostrovian, ale už v katastri obce Ražňany, sa na terase Torysy rozprestiera ďalšie významné polykultúrne nálezisko, s ťažiskovým osídlením v dobe rímskej. Uskutočnil sa tu aj zisťovací výskum, kde sa okrem materiálu z doby rímskej, našla aj keramika z mladšej doby bronzovej.²⁶

²³ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária – TOMÁŠOVÁ, Božena. Osada z doby bronzovej a hrnčiarska dielňa z doby rímskej v Ostrovianoch, okr. Prešov. In *Nové obzory* 30/1988, s. 77-96.

²⁴ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária – TOMÁŠOVÁ, Božena. Zisťovací výskum v Ostrovianoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1986*. Nitra : 1987, s. 65-66. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária – TOMÁŠOVÁ, Božena. Výskum sídliska v Ostrovianoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1987*. Nitra : 1988, s. 86-87. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária – TOMÁŠOVÁ, Božena. Pokračovanie výskumu v Ostrovianoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1988*. Nitra : 1989, s. 105-106. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária – TOMÁŠOVÁ, Božena. Štvrtá etapa výskumu v Ostrovianoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1990*. Nitra : 1992, s. 68-69. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ – TOMÁŠOVÁ, ref. 10, s. 79-80.

²⁵ KARABINOŠ, Anton. Ďalší nález sídliskového objektu v Medzanoch. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2007*. Nitra : 2009, s. 107-109.

²⁶ PIETA, Karol – SOJÁK, Marián. Nové laténske a rímske nálezy z povodia Torysy. In *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2006*. Nitra : 2008, s. 122-124.

Doba železná (700 rokov pred naším letopočtom – 0)

Doba železná uzatvára najdlhšiu etapu historického vývoja ľudských dejín – pravek, a začína sa nové obdobie – včasnohistorické. Do života vtedajších ľudí vstupuje znalosť spracovania a výroby nového kovu – železa. Niektoré jeho vlastnosti boli lepšie ako mal bronz, napr. tvrdosť, a postupne ho úplne vytlačil. Dobu železnú delíme na dva úseky – starší halštatský (700 – 400 rokov pred naším letopočtom) a mladší laténsky (400 rokov pred naším letopočtom – 0).

Staršia doba železná – halštatská (700 – 400 rokov pred naším letopočtom)

Tento názov označuje pomerne veľké územie siahajúce od dnešného Francúzska až do priestoru Karpatskej kotliny. V tomto období sa tu stretávame s komunitami ľudí s podobnými kultúrnymi tradíciami. Vzniká tzv. halštatská kultúra, ku formovaniu ktorej okrem domáceho základu prispel aj vyspelý antický svet. Názov je odvodený od rakúskeho mestečka nachádzajúceho sa v Alpách v Rakúsku. V 19. storočí tu boli objavené praveké solné bane a veľké pohrebisko s bohatou hrobovou výbavou, ktorej pôvod vyplýval z obchodovania dôležitej suroviny – soli. Zároveň táto hrobová výbava poukazovala na výrazné sociálne rozdiely a existenciu bohatej spoločenskej vrstvy. Štruktúra týchto hrobov umožnila vypracovanie časovej schémy staršej doby železnej. Počiatok doby železnej je určený príchodom starovekého kočovného kmeňa Kimmerijcov, ktorých pôvodná vlasť bola oblasť stepí v severnom Čiernomorí. Odtiaľ boli vytlačení inými kočovníkmi – Skýtmi a časť z nich v tom čase prenikla aj do Karpatskej kotliny.

Osídlenie východného Slovenska v dobe halštatskej nebolo uniformné. Zvládnutie výroby železa a praktické využitie železných nástrojov a zbraní prinieslo veľké zmeny v hospodárstve a vojenstve vtedajšej spoločnosti. Výsledkom týchto zmien bol vznik elitnej kniežacej vrstvy a následná výstavba hradísk reprezentujúcich hospodársku prosperitu s možnosťami ďalekosiahlych kontaktov. Spoločensky rozdielne postavenie kniežat sa odráža aj v ich pochovávaní, napríklad budovaním rozmerných mohýl s honosnou hrobovou výbavou. Dôkazy o existencii mocenských kniežacích centier, aké poznáme z oblastí juhovýchodne od Álp a povodia stredného Dunaja, zatiaľ archeologické výskumy na našom území nepriniesli. U nás v tom čase prežívalo miestne etnikum, ktoré bolo geneticky späté s predchádzajúcim osídlením v neskorej dobe bronzovej (konkrétne v povodí

strednej Torysy to bola gávská kultúra). Jedným z dôkazov prežívania domáceho obyvateľstva bol aj pohrebný rítus, ktorý bol naďalej žiarový. Hrobová výbava však nebola veľmi bohatá. Pozostávala najmä z keramických nádob, drobných ozdôb tela a odevu vyrobených z bronzu či železa. Obyvateľstvu halštatského obdobia žijúcemu v tomto regióne sa podarilo zachovať typické znaky svojej kultúry až do príchodu prvých Keltov do našich končín.

Dve sídliskové jamy boli datované do staršieho úseku doby železnej z polykultúrnej lokality Nad Imunou v Ostrovanoch a obsahovali najmä keramický materiál.²⁷ Do doby halštatskej sú priradené aj nálezy z troch polôh v katastri Medzian a z jedného miesta v Ražňanoch.

Mladšia doba železná – laténska (400 rokov pred našim letopočtom – 0)

Mladší úsek doby železnej – tzv. dobu laténsku reprezentuje kultúra, ktorú vytvoril vyspelý národ Keltov. Na východnom Slovensku sa v istom časovom úseku tejto epochy objavujú aj stopy po Dákoch. Tí k nám prenikali hlavne z územia, na ktorom sa dnes nachádza dnešné Rumunsko, niekdajšia ríša zjednotených dáckych kmeňov. Nálezy z doby laténskej poznáme aj z Ostrovan. Na polykultúrnej lokalite Nad Imunou sa počas systematického výskumu z kultúrnej vrstvy získala laténska keramika a fragment skleneného náramku.²⁸ Laténsky materiál sa našiel aj juhovýchodne od obce pri letisku.²⁹

Doba rímska (0 – 4. stor. nášho letopočtu)

Nasledujúca doba rímska je obdobím poznačeným častými vojenskými, politickými aj hospodárskymi zmenami, ktoré odrážali mocenské snahy Rímskej ríše a jej ambície rozšíriť svoje hranice viac na sever. Jej vznik súvisí so založením rímskej provincie Panónia okolo roku 6 nášho letopočtu. Nachádzala sa na dnešnom území západného Maďarska a zo severnej a východnej strany ju ohraničoval Dunaj. Ku koncu doby rímskej dochádza k rozpadu rímskej hranice na strednom toku Dunaja v dôsledku jej neustáleho napádania a prenikania barbarských kmeňov, najmä Gótov a Hunov na konci 4. storočia. V tomto období tvorila oblasť východného Slovenska samostatnú kultúrohistorickú oblasť, cez ktorú sa v 1. storočí presúvali kmene Germánov. Niektoré z nich sa tu usadili a ďalšie postupovali ďalej

²⁷ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ – TOMÁŠOVÁ, ref. 10, s. 79.

²⁸ KAMINSKÁ, ref. 17, s. 125. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ – TOMÁŠOVÁ, ref. 24, *Výskum...*, s. 86-87. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ – TOMÁŠOVÁ, ref. 24, *Pokračovanie...*, s. 105-106.

²⁹ PIETA – SOJÁK, ref. 26, s. 123.

smerom na Balkán. Hornatejšie severné časti našej krajiny boli zo začiatku spojené s tzv. púchovskou kultúrou, rozšírenou práve v tejto oblasti Slovenska. V južnej časti prichádzame do styku s vplyvom dáckych a sarmatských kmeňov. Tie udržiavali kontakty s vyspelým prostredím v severnom Pričernomorí. Aj vďaka týmto stykom sa v staršom úseku doby rímskej sformovala na hornom Potisí osobitá kultúra. Počiatkom druhej polovice 2. storočia pozorujeme v našom kultúrnom prostredí zásah przeworskej kultúry (odvodené od mesta Przeworsk v Poľsku). Tá obývala oblasť za Karpatským oblúkom, na území dnešného Poľska, odkiaľ sa dostala aj k nám. Na konci 2. a začiatkom 3. storočia sa objavuje veľmi kvalitná, jemná, tzv. sivá keramika blažického typu, ktorá sa stala charakteristickou pre mladšiu dobu rímsku na východnom Slovensku. Jej typickým prvkom bola výzdoba vytvorená kolkovaním. Jej názov je odvodený od obce Blažice, nachádzajúcej sa juhovýchodne od Košíc, kde sa vyrábala. V mladšom úseku doby rímskej sa na východnom Slovensku často stretávame s nálezmi luxusnej rímsko-provinciálnej keramiky, najmä typickej termy sigilaty, ďalej rímskych mincí, ktoré sú dôkazom dobre fungujúceho diaľkového obchodu.³⁰

Ostrovany sa historicky stali známym ako archeologická lokalita už v roku 1790, keď došlo v obci k významnému objavu – mimoriadne bohatému hrobu z doby rímskej. Zo zachovaných informácií vieme, že k nemu došlo náhodou. Rovnako tak aj k druhému nálezom bohatého hrobu, ktorý sa odohral 75 rokov po nájdení prvého, v roku 1865. V 60. rokoch minulého storočia sa pristúpilo k revíznemu výskumu s cieľom identifikovať miesta nálezov týchto výnimočných artefaktov, ale bezvýsledne.³¹ Išlo o výnimočne bohaté nálezy hrobov, ktoré podľa najnovších bádání predstavujú dve časti toho istého hrobového celku popredného predstaviteľa (kráľa) germánskeho kmeňa Vandalov z druhej polovice 3. storočia n. l. Zaraďuje sa tak medzi najbohatšie a najdôležitejšie hrobové nálezy z mladšej doby rímskej vôbec. Hrobový inventár obsahoval viac ako 27 prestížnych zlatých a strieborných predmetov, ako boli šperky, súčasti odevu, jazdeckého sedla, ďalej tiež bronzové predmety, dva luxusné sklenené poháre, drevené vedro s kovaniami a kostený hrebeň určené pre najbohatšiu elitu vtedajšej spoločnosti.

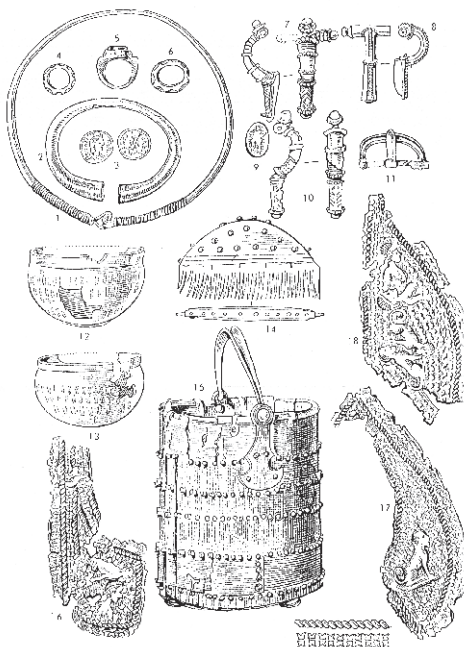
³⁰ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária – LUŠTÍKOVÁ, Lucia – TOMÁŠOVÁ, Božena. *Osady doby rímskej v Ostrovanoch a Medzanoch*. Nitra: 2017, 131 s.

³¹ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária. Kontrolný výskum v Ostrovanoch roku 1963. In *Štúd. Zvesti AÚ SAV* 13, Nitra: 1964, s. 233–264.

Nález z bohatého hrobu
1 germánskeho veľmoža
(Podľa BLAHUTA 1960, s. 111)

Nález z bohatého hrobu
2 germánskeho veľmoža
(Podľa BLAHUTA 1960, s. 113)

To však nebolo všetko, keďže pri poslednom bádani sa zistilo, že nemalá časť zlatých predmetov bola neskôr odovzdaná na roztavenie. Rovnako sa prišlo aj na to, že mŕtvy bol pôvodne umiestnený v pomerne rozľahlej drevenej komore.³² V Ostrovanoch sa našiel nielen tento výnimočný kráľovský hrob, ale aj veľmi významné a pomerne rozľahlé sídlisko z doby rímskej. Rozkladá sa na polykultúrnej lokalite Nad Imunou, ktorú sme už viackrát spomínali. Na tomto sídlisku prebehol v minulosti niekoľkosezónny systematický výskum, ktorý bol nedávno sumarizovaný a publikovaný vo forme katalógu.³³ Výskum 106 sídliskových objektov priniesol množstvo závažného archeologického materiálu, ktorý je dôležitý z hľadiska poznania doby rímskej na východnom Slovensku. Objekty obsahovali jednak staršiu v ruke robenú keramiku s tuhovaným a lešteným povrchom patriacu przeworskej kultúre, jednak sivú jemnú keramiku zdobenú kolkami a vyhotovenú na hrnčiarskom kruhu.

³² PROHÁSZKA, Péter. Das vandalische Königsgrab von Osztrópataka (Ostrovany, SK). Budapest : 2006, 134 s.
KOLNÍK, Titus. PROHÁSZKA, Péter. Das vandalische Königsgrab von Osztrópataka (Ostrovany, SK). Recenzia
v *Slovenskej archeológii* 47. Nitra : 1999, s. 190-197.

³³ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ-LUŠTÍKOVÁ-TOMÁŠOVÁ, ref. 30, 131 s.

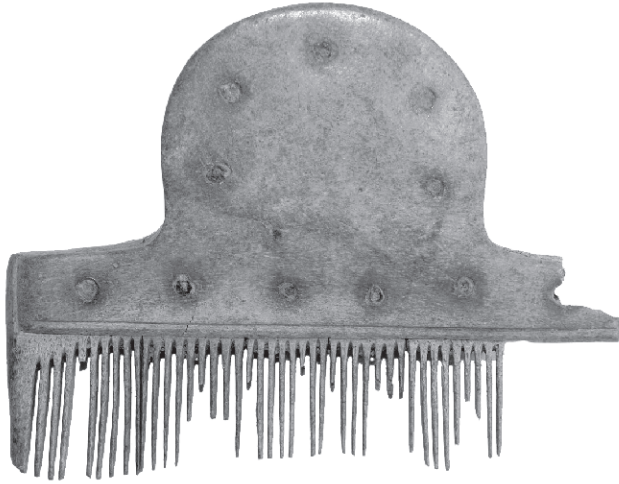
Sivá jemná keramika zdobená kolkami
(Podľa LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ/LUŠTÍKOVÁ/ TOMÁŠOVÁ 2017, s. 129)

Tá bola pravdepodobne miestnej produkcie, keďže na ploche výskumu sa preskúmala aj dvojkomorová hrnčiarska pec s roštom. S najmladšou germánskou fázou osídlenia polohy súvisí keramika vyhotovená na hrnčiarskom kruhu zdobená rytou, vhladzovanou či plastickou výzdobou, kultúrne ovplyvnená východnými oblasťami.

Keramika vyhotovená na hrnčiarskom kruhu zdobená vhladzovanou výzdobou
(Podľa LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ/ LUŠTÍKOVÁ/TOMÁŠOVÁ 2017, s. 129)

Okrem lokálnej keramickej produkcie sa tu stretávame aj s nálezmi importovanej keramiky, akou bola napr. rímsko-provinciálna terra sigillata. Keramika je doplnená nálezmi kovových, kostených či sklenených predmetov.

Zdobený kostený hrebeň

(Podľa LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ/ LUŠTÍKOVÁ/TOMÁŠOVÁ 2017, s. 130)

Inventár dotvára aj nález strieborného denára z rokov panovania cisára Trajána.³⁴ Sídlišká z doby rímskej poznáme aj z katastrof blízkyh obcí. Za všetky spomenieme najmä lokalitu v Ražňanoch, odkiaľ pochádza veľké množstvo nálezov strešnej krytiny rímsko-provinciálneho charakteru, čo predpokladá existenciu stavby postavenej antickými technológiami v hlbokom území vtedajšieho barbarika.³⁵

Obdobie sťahovania národov (5. – 6. stor. nášho letopočtu)

Obdobie tzv. veľkého sťahovania národov nastupuje ako nová historická epocha po kolapse Rímskej ríše. Časy sa vyznačovali veľmi nestabilnou situáciou, poznamenané úpadkom a rozkladom Rímskej ríše. Ríšu ohrozovali nájazdy rôznorodých barbarských kmeňov. Niekoľko nálezov z tohto obdobia môžeme nájsť v materiáli z výskumu sídliska z doby rímskej v Ostrovanoch.³⁶

---

³⁴ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ – LUŠTÍKOVÁ – TOMÁŠOVÁ, ref. 30, s. 27-28.

³⁵ KARABINOŠ, Anton – VIZDAL, Marián. Nálezy tehliarskych výrobkov v Ražňanoch a ich historická a technická analýza. In *Zborník SNM 106. Archeológia 22*. Bratislava : 2012, s. 281-291.

³⁶ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária – TOMÁŠOVÁ, Božena. Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na viacvrstvovom sídlisku v Ostrovanoch. In *Slovenská Archeológia 47*. Nitra : 1999, s. 75-132.

Včasný stredovek (6. – 10. storočie)

Počínajúc 5. storočím sa na naše územie z nadkarpatskej oblasti postupne dostávajú spoločenstvá ľudí, ktoré môžeme spojiť s etnicky prvými slovanskými kmeňmi. Prenikali najskôr cez severné a východné priesmyky Karpát, vstupujú na naše územie a osídľujú polohy najmä pozdĺž vodných tokov v rovinatých oblastiach v povodí strednej Torysy, v Košickej kotline, na Východoslovenskej nížine a v kotline Tople a Ondavy. Včasnoslávanských sídliskových objektov, datovaných do prvej polovice 7. storočia, je všeobecne málo. Avšak od konca 8. storočia, no hlavne v 9. storočí, badáme výrazný nárast počtu sídlisk i vo vyššie situovaných, hornatejších oblastiach východného Slovenska. Doklady o prenikaní staromaďarského obyvateľstva a ich kontakty so Slovanmi máme zachytené v materiálnej kultúre až od prelomu 10. a 11. storočia. Tieto nálezy sa však viažu len na najjužnejšie časti východného Slovenska.³⁷

Z Ostrovian poznáme včasnostredoveké sídliskové nálezy zo skúmanej lokality, situovanej v polohe Nad Imunou. Medzi objektmi z doby bronzovej a rímskej sa podarilo preskúmať jednu zásobnicovú jamu na uskladnenie obilia a spodnú časť úzkeho objektu obdĺžnikového pôdorysu. Nálezy pozostávali z keramiky hrncovitých tvarov zdobenej viacnásobnou rytou vlnovkou, hlinenej perly, mazanice a fragmentu železnej tuľajky.³⁸

---

³⁷ BÉREŠ, Július. Včasný stredovek. In GAČKOVÁ, Lýdia (ed.). *Archeologické dedičstvo Zemplína. Pravek až včasný stredovek*. Michalovce: 2004, s. 91-99.

³⁸ LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ – TOMÁŠOVÁ, ref. 24, *Výskum...*, s. 87. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ – TOMÁŠOVÁ, ref. 24, *Pokračovanie...*, s. 106. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ – TOMÁŠOVÁ, ref. 24, *Zisťovací...*, s. 69. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ – TOMÁŠOVÁ, ref. 10, s. 80.